

УДК 30+32

О.А. ТАРАСОВА, Р.І. АМІРОВА

ДО ПИТАННЯ ПРО КЛАСИФІКАЦІЮ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОСТІ

Стаття присвячена актуальній проблемі глобалістики – глобальним проблемам сучасності. Автори спробували систематизувати різні підходи до класифікації глобальних проблем людства.

Ключові слова: *суспільство, світове співтовариство, глобалістика, глобальні проблеми, світова криза.*

Актуальність теми і постановка проблеми. В історії духовної культури людства кожний новий етап розвитку характеризується виникненням нових можливостей у задоволенні людських запитів і потреб, новим рівнем розуміння справедливості і добра, новим баченням і концепціями цінностей і норм соціальних відносин і в кінці кінців – новою соціальною дійсністю. В кінці ХХ – початку ХХІ століття в суспільному житті людства виникло багато складних питань. Що чекає сучасну цивілізацію в найближчому і більш віддаленому майбутньому? Чи можливий надалі соціальний прогрес? Чи в змозі Земля прогодувати все більшу кількість населення? Яким є шанс зберегти сучасну цивілізацію і забезпечити її прогрес? Відповідь лежить певною мірою в площині вирішення глобальних проблем сучасності.

Актуальність даної проблематики обумовлена також тим, що виникнення і загострення цих проблем викликано не тільки зростаючою багатоманітністю сучасного світу і поліваріантністю його розвитку, а і конкретними видами діяльності самої людини. Тому **метою роботи** є обґрунтування глобальних проблем сучасності та їх класифікація.

Аналіз досліджень і публікацій. На загрозу глобальних проблем сучасності одним з перших ще в 20-і роки ХХ століття звернув увагу український вчений В. Вернадський. Він зазначав, що людина в сучасному світі може й повинна діяти та мислити не тільки в розрізі певної особи, сім'ї, людських спільнот та держав, а й у планетарному масштабі. Наукова концепція В. Вернадського про трансформацію біосфери в ноосферу насправді являє собою схему ієрархії філософсько-політичних, природничо-наукових і техніко-економічних аспектів глобальних проблем сучасності.

В своїх працях В. Вернадський підкреслював, що виникнення і розвиток життя на Землі призвело до утворення біосфери, яка складається з косних природних тіл та біокосних утворень (грунт, поверхневі води і т. п.). Частка живої істоти в біосфері за вагою становить 0,01%. Але саме жива істота являє в ній основну, наймогутнішу геологічну силу, тому що процеси в живому відбуваються швидше в історичному часі, ніж в геологічному.

Еволюція приводить до виникнення мислячої істоти – людини. Розумова діяльність людини сприяє значному впливу на природу, визначаючи її основний напрям, і таким чином – майбутнє. Своєю діяльністю людина охопила всю біосферу, радикально змінивши власний спосіб життя і характер соціальних процесів. Ідея єдності людства виникає ще в глибокій давнині. Хоча реально такої єдності не було ніколи. Різні держави і народи завжди протистояли одне одному. Цю проблему не спромоглися вирішити ні релігія, ні філософська думка. Тому тільки наука спроможна стати міцним підґрунтям для єднання людства, так як вона не тільки переконливо демонструє обов'язковість і логічну незаперечність своїх досягнень, а й охоплює всю біосферу, створюючи реальну основу для об'єднання всіх людей.

Саме досягнення науки і техніки в ХХ ст. вперше в історії людства започаткували єдиний історичний процес. Розпочалася активна взаємодія народів світу в усіх сферах соціальної діяльності – економічній, культурній, політичній. З формуванням наукового підходу до дійсності та його використанням в матеріальному та духовному житті різних держав біосфера в ХХ – на початку ХХІ століття невпинно перетворюється в ноосферу.

Таким чином, вчення академіка В.І. Вернадського багато в чому передбачило сучасні уявлення про співвідношення загальнолюдських і групових інтересів, гуманні принципи взаємовідносин держав і народів та їх ставлення до навколишнього середовища. Тому В.І. Вернадського справедливо можна вважати предтечею теорії глобалістики [1].

Глобалістика як система наукових знань про походження і сучасний стан глобальних проблем, їх класифікацію, політичні та соціально-економічні шляхи їх вирішення, виникає в другій половині ХХ століття. В теорію глобалістики ввійшли висновки видатних вчених, зроблені після другої світової війни. Це перш за все праці Нільса Бора, Ф. Жоліо Кюрі, Бертрана Рассела, Альберта Ейнштейна, а також виступи і публікації лідерів країн “делійської шістки” (Аргентини, Греції, Індії, Мексики, Танзанії, Швеції), матеріали “незалежної комісії”, яку очолював прем'єр-міністр Швеції Улоф Пальме (1980–1989 рр.), Римського клубу, міжнародної неурядової громадської організації, створеної у 1986 р. з ініціативи італійського мислителя і громадського діяча А. Печеї (1908–1984 рр.) на нараді групи європейських вчених у Римі. Членами Римського клубу є видатні вчені, відомі політики, представники промислових та фінансових кіл. Римський клуб займається організацією досліджень впливу науково-технічного прогресу на світовий суспільний розвиток. Діяльність Римського клубу в 70-ті рр. ХХ ст. сприяла усвідомленню людством сутності глобальних проблем і стала стимулом для початку активних пошуків їх розв'язання.

Початок осмислення глобальних проблем поклала перша доповідь Римського клубу “Межі росту” (Д. Медоуз, 1972 р.), а також доповіді: “Людство на роздоріжжі” (М. Месярович, Е. Пестель, 1974 р.), “Перегляд міжнародного порядку” (Я. Тінберген, 1976 р.), “Дороговкази в майбутнє” (Б. Гаврилишин, 1980 р.), “За межами росту” (Е. Пестель, 1988 р.). В допо-

віді А. Кінга та Б. Шнайдора “Перша глобальна революція” (1991 р.) були викладені результати двадцятилітньої дослідницької діяльності клубу [2].

В глобальних дослідженнях Римського клубу значна увага приділяється аналізу політичних аспектів світових проблем. Такий підхід сприяє виникненню інноваційних наукових напрямків – соціології глобалістики та політичної глобалістики. На наш погляд, саме ці галузі гуманітарного знання здатні інноваційно і нетрадиційно розглядати багато важливих проблем міжнародних відносин і світового розвитку.

Викладення основного матеріалу. В науковій літературі не існує одностайної думки щодо характеристики особливостей виникнення глобальних проблем. Одні вчені пов’язують їх появу з останніми десятиліттями, другі – вважають, що їх розвиток проходив протягом всієї історії людства, але глобальними вони стали в ХХ ст. Інша частина дослідників наголошує, що значна частина глобальних проблем виникла первинно, деякі визрівали достатньо давно, але виразно і глобально проявилися лише з утвердженням капіталізму в XVII–XVIII ст. Ми погоджуємося з думкою, що більшість проблем, які сьогодні трактують як глобальні проблеми сучасності, супроводжували всю історію людства. Це перш за все проблеми екології, подолання бідності, неграмотності, голоду, збереження миру. Але, починаючи з середини ХХ ст., в результаті людської діяльності небачених масштабів, вони стали планетарними, показавши суперечливість цілісного світу і поставили перед людством проблему співробітництва.

Поняття “глобальні проблеми” в сучасному трактуванні сформувалось і ввійшло в широкий обіг у 60-і рр. ХХ ст., коли в багатьох державах розпочалося дослідження змін, що відбувалися у всесвітньому масштабі, а також їх наслідки. В цей же період сформувалося і нове наукове поняття “глобалістика”, яке асимілювало передові погляди багатьох природознавців і філософів – представників різних світоглядів і наукових шкіл.

Глобалістика у своєму розвитку пройшла три етапи: перший етап (кінець 60-х – початок 70-х рр. ХХ ст.) характеризувався вивченням двох глобальних проблем сучасності: освоєння космосу й охорони навколишнього середовища; особливістю другого етапу (др. половина 70-х рр. ХХ ст.) була поява у країнах Західної Європи і США глобального моделювання стану і перспектив розвитку світової політики і світо господарських зв’язків в умовах суперечностей, що дедалі поглиблювалися, саме в цей період здійснюються перші спроби скласти ієрархію світових проблем; для третього етапу, який розпочався в 80-і рр. ХХ ст. характерно зменшення уваги політиків до загальнотеоретичних проблем і перехід до практичної політичної діяльності на основі принципу “мислити глобально – діяти локально”.

Сучасна глобалістика зосереджує свою увагу на дослідженні комплексних проблем, вирішення яких дозволить знайти практичний шлях розв’язання глобальних проблем людства.

Норвезький соціолог, директор Стокгольмського міжнародного інституту досліджень проблем світу Й. Галтунг виділяє чотири основні кри-

тичні ситуації з якими зіткнулося населення Землі, починаючи з др. половини ХХ ст.: кризу насильства і загрози насильства, що тепер проявляється у загрозі міжнародного тероризму; кризу відторгнення окремих осіб та соціальних груп і загрозу загального придушення прав людини; кризу зубожіння і загрозу бідності: в бідних країнах більшість населення страждає від недоїдання, неписьменності або має дуже низьку освіту, а в багатих – загальне безробіття як символ економіки; кризу навколишнього середовища і загрозу локального порушення екологічного балансу в ряді місць через виснаження не відновлювальних ресурсів, забруднення людиною природи, невідповідність між зростаючим населенням і обмеженим життєвим простором [3].

Очевидно, що в світі тісно взаємодіють соціальні і природні чинники, тому соціальний прогрес можливий тільки за умови вирішення сучасних глобальних проблем, які являють собою сукупність суперечливих процесів, що складають зміст сучасної кризи світової цивілізації. Глобальні проблеми сучасності створюють загрозу нормальному розвитку і навіть самому існуванню всіх країн світу і потребують для відвернення цих катастрофічних наслідків їх спільних зусиль, тобто мають всеохоплюючий характер [4].

Як будь-яке соціальне явище глобальні проблеми потребують систематизації і класифікації. В науковій літературі представлено різноманітні класифікації сучасних глобальних проблем. Розповсюдженим є поділ глобальних проблем на дві великі групи. До першої відносять ті, що діють у системі “людина – природа”, до другої – ті, що діють у системі “людина – людина”.

До першої групи належать: 1) проблеми населення Землі та його життєзабезпечення (енергетична, сировинна, продовольча і загальні проблеми задоволення матеріальних потреб, а також демографічні проблеми); 2) екологічні проблеми (захист навколишнього середовища); 3) проблеми запобігання стихійним лихам і подолання їх наслідків; 4) проблема освоєння Світового океану і Космосу та їх використання в інтересах людства.

До другої групи відносяться: 1) проблема відвернення ядерної війни і знищення цивілізації; 2) проблема ліквідації економічної, культурної та ін. відсталості країн, що розвиваються; 3) проблема захисту і розвитку “духовного середовища”, примноження духовної культури; 4) проблема вдосконалення освіти, інформатизації; 5) проблема подолання злочинності, наркоманії та інших негативних соціальних явищ; 6) проблема міжнародного тероризму; 7) проблема боротьби з небезпечними захворюваннями, особливо з тими, що мають соціальне забарвлення (наприклад, СНІД); 8) проблема збереження миру.

Віце-президент Світового банку Жан Франсуа Рішар в своїй праці “На переломі: Двадцять глобальних проблем – двадцять років на їх вирішення” (2002 р.) запропонував таку класифікацію глобальних проблем сучасності:

1) група екологічних проблем: глобальне потепління; втрата біорізноманіття і екосистем; виснаження рибних запасів; знищення лісів; недостатність чистої води; збереження і забруднення прибережних вод;

2) економічні і соціальні проблеми: бідність; конфлікти, тероризм; освіта для всіх; глобальні інфекційні захворювання; цифровий (інформаційний) розрив між державами; стихійні лиха;

3) проблеми управління світом: податки для XXI ст.; нормативне регулювання біотехнологій; побудова глобальної фінансової структури; незаконний обіг наркотиків; правила торгівлі, інвестування і конкуренції; права та інтелектуальна власність; правила елементарної торгівлі; норми міжнародної праці та міграції [5].

Представники “Римського клубу” А. Кінг і Б. Шнайдер запропонували розглядати всю систему глобальних проблем через три найбільш чутливі тенденції сучасності. Це – зростання озброєння по всьому світу (звідси – ідея конверсії військових виробництв і переорієнтація їх потужностей на мирне виробництво). По-друге, нерівномірний розвиток країн і регіонів світу (звідси їх заклик до реалізації альтернативної моделі глобальної динаміки, де б не було місця відсталості і застою). По-третє, незбалансованість енергоспоживання і стану біосфери (звідси ідея реорганізації всієї енергетики з метою запобігання загальному потеплінню) [6].

Доцільною, на наш погляд, є класифікація, запропонована Артуром Боднаром, який виділяє такі глобальні проблеми сучасності: знищення цивілізації внаслідок ядерної загрози; екологічні проблеми; проблема вичерпання природних ресурсів; демографічна проблема, тобто проблема відтворення та міграції населення, формування його освітнього потенціалу, працевлаштування; проблема забезпечення продовольством населення Землі, яке постійно зростає; проблема охорони здоров’я; проблема використання космосу в мирних цілях.

В науковій літературі існують й інші варіанти класифікації глобальних проблем сучасності, зокрема за їх характером: 1) проблеми забезпечення основних прав і свобод людини, подолання відчуженості від природи, політики, держави; 2) проблеми гонки озброєнь, відвернення ядерної війни, мирне розв’язання конфліктів, формування ненасильницького миру; 3) проблеми подолання зубожіння, економічної і культурної відсталості країн і народів, ефективності виробництва, розв’язання енергетичної, сировинної і продовольчої криз, мирного освоєння Світового океану і Космосу; 4) проблеми раціонального використання природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища.

Слід зазначити, що незважаючи на багатоваріантність класифікацій глобальних проблем сучасності, всі вони як соціальне явище мають спільні джерела. Вчені виділяють два основних джерела виникнення цих проблем:

1) розширення зони суперечностей між народами і людьми взагалі, що тягне за собою виникнення проблем війни та миру, демографії, поширення небезпечних хвороб, боротьби зі злочинністю і з тероризмом, захисту і розвитку духовного середовища і т. ін.;

2) поглиблення суперечностей між людиною і природою, що веде до виникнення природно-сировинних, екологічних, енергетичних, продовольчих проблем.

Висновки. Сукупність глобальних проблем саме через свою гостроту стала об'єктом дискусій і суперечок як серед вчених, так і політиків. В наш час ні уряди країн, ні будь-які громадські рухи не можуть мати абсолютно-го впливу і авторитету, якщо вони ігнорують або недооцінюють глобальні проблеми.

Безумовно, і глобальні проблеми сучасності, і шляхи їх вирішення мають міждисциплінарний, комплексний характер, що потребує не тільки об'єднання зусиль всього світового співтовариства, але й, згідно з вченням В.І. Вернадського про ноосферу, інтеграції природничих, філософсько-політичних і техніко-економічних знань та відповідних сфер людської діяльності. Найважливішою умовою такого "об'єднання" і відповідно вирішення глобальних проблем людства може бути кардинальна зміна парадигми політики, а саме: перехід всіх країн світу від конфліктної, конфронтаційної орієнтації до конструктивного глобального співробітництва на основі пріоритету загальнолюдських цінностей.

Список використаної літератури

1. Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление / В.И. Вернадский // О науке. – Дубня : Феникс, 1997. – Т. 1. – С. 433–438.
2. Римский клуб. История создания, избранные доклады и выступления : официальные материалы / под ред. Д.М. Гвишиани.
3. Yaltung Y. The time Worlds. A Transnational Perspective / Y. Yaltung . – New York, 1980. – P. 26
4. Політологічний енциклопедичний словник. – К. : Генеза, 2004. – С. 108.
5. Ришар Ж.-П. На переломе: Двадцять глобальних проблем – двадцять лет на их решение / Ж.-П. Ришар. – М. : Ладомир, 2006. – С. 74; табл. 11.1.
6. Кинг А. Первая глобальная революция : доклад Римского клуба / А. Кинг, Б. Шнайдер. – М.: Прогресс, 1991. – С. 16–17.

Стаття надійшла до редакції 28.01.2014.

Тарасова О.А., Амирова Р.И. К вопросу о классификации глобальных проблем современности

Статья посвящена актуальной проблеме глобалистики – глобальным проблемам современности. Авторы попытались раскрыть и систематизировать разные подходы к классификации глобальных проблем человечества.

Ключевые слова: общество, мировое содружество, глоба листика, глобальные проблемы, мировой кризис.

Tarasova O.A. Amirova R.I. To a question of classification of global problems of the present

Article is devoted to an actual problem of global studies – to global problems of the present. Authors tried to open and systematize different approaches to classification of global problems of mankind.

Key words: society, world commonwealth, Globa of a leaf, global problems, world crisis.